

8. Kıpçak Türkçesindeki kelimelerin Başkurt Türkçesinde uğradığı anlam değişmeleri örnekleri¹

Oğuz AKYOL²

APA: Akyol, O. (2022). Kıpçak Türkçesindeki kelimelerin Başkurt Türkçesinde uğradığı anlam değişmeleri örnekleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 101-112. DOI: 10.29000/rumelide.1164044.

Öz

Anlam değişmeleri, dünyadaki tüm dillerde zaman, tarihi olaylar, yaşam biçimlerinin değişmesi, teknolojik gelişmeler vb. sebeplerden dolayı oluşmaktadır. Diller, insanlar gibi doğar, büyür ve öler. Anlam değişmeleri de dillerde var olan kelimelerin zaman içinde anlam evrenin değişmesi neticesinde oluşmaktadır. Toplum yaşamındaki değişiklikler anlam değişmelerini meydana getirir. Diller, zaman içinde farklı milletlerin dillerinden etkilenir veya farklı dilleri etkileyebilir. Diller arasında kelime alışverişi olağan bir durumdur. Özellikle Türkçe, birçok farklı coğrafyada, birçok millet ile temasta bulunmuş ve bu milletlerin dillerinden etkilenmiş ya da etkilemiştir. Özellikle din değişimi, göçler ve savaşlar gibi toplumun tümünü etkileyen değişiklikler dildeki kelimelerin anlam evrenin genişletmekte, daraltmakta ya da başka anlama taşımaktadır. Art zamanlı dilbilim yöntemi ile dillerin tarihi sözlükleri ve günümüzdeki halini karşılaştırarak anlam evrenin nasıl değiştiğini tespit edebiliriz. Bu çalışmada, Tarihi Kıpçak Türkçesi ve onun günümüzdeki mirasçılarında biri olan Başkurt Türkçesi arasındaki anlam değişmeleri sınıflandırılmış ve kelime örnekleri gösterilmiştir. Etimoloji yapılmamıştır. Anlam değişmeleri, anlam daralması, anlam genişlemesi, başka anlam geçiş, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi ana başlıkları ile sınıflandırılmıştır. Bu çalışma hazırlanırken sadece sözlüklerdeki kelimeler esas alınmıştır. Türkçenin tarihsel süreçte kelime bağlamında yaşadığı değişiklikler tespit edilmiştir. Böyle çalışmalar Türkçenin anlam evreni göstermesi açısından önem taşımaktadır. Diğer Türk lehçeleri arasındaki bu gibi çalışmalar, kelime bağlamında Türkçenin hangi süreçlerden geğtiğini bize gösterecektir.

Anahtar kelimeler: Kıpçak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Anlam Değişmeleri

Examples of changes in meaning of the words in Qipchaq Turkish in Bashkir Turkish

Abstract

All languages around the world undergo changes in meaning as a result of time, historical events, changes in lifestyle, and technological advancements. Similar to humans, languages are born, mature, and die. Changes in semantics over time are a result of the development of the universe of meaning. Over time, languages are influenced by the languages of other nations or may affect other languages. The exchange of words between languages is common. Notably, Turkish has interacted with different geographies and nations, affecting or being influenced by the languages of these nations. The universe of meanings of words in a language may be extended, restricted, or the words may take on new

¹ Bu çalışma, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Hülya Arslan Erol danışmanlığında hazırlanan “Kıpçak Türkçesinden Başkurt Türkçesine Anlam Değişmeleri” tezinden hareketle hazırlanmıştır.

² Öğr. Gör.; Gaziantep Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (Gaziantep, Türkiye), ogzakayol@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3217-3665 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 22.06.2022-kabul tarihi: 20.08.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1164044]

meanings as a result of societal upheavals, particularly religious shifts, migration, and war. By comparing the history of languages to their contemporary definitions in dictionaries, one can determine how the universe of meaning has changed through a diachronic study. In this study, semantic changes between ancient Qipchaq Turkish and Bashkir Turkish, one of its modern descendants, were categorised and illustrated by word examples. There was no etymological research conducted. The semantic changes were classified under the titles of semantic restriction, semantic extension, semantic transfer, semantic recovery, and semantic deterioration. Only words from dictionaries were used to compile this study. Consequently, the semantic changes that Turkish had undergone over the course of history were disclosed. This type of research is crucial for Turkish studies in order to illustrate the universe of meaning. Additional research on Turkish dialects will shed light on the semantic changes that occur in Turkish.

Keywords: Qipchaq Turkish, Bashkir Turkish, Semantic Changes

1. Giriş

“Kıpçak Türkçesindeki Kelimelerin Başkurt Türkçesinde Uğradığı Anlam Değişimleri” adlı bu makale, tarihi Kıpçak Türkçesi sözlüğündeki kelimeler esas alınarak, Başkurt Türkçesinde aynı kelimelerin uğradığı anlam değişimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ortak söz varlığındaki kelimeler, sözlüklerden tespit edilip anlam değişimlerine göre sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Tarihi Kıpçak Türkçesinin mirasçısı olması dolayısıyla Başkurt Türkçesinin, Kıpçak Türkçesi dil özelliklerini kelime bağlamında ne kadar koruduğunu, ne kadar anlam değişmesine uğradığını ve anlam değişmesine uğradıysa hangi tür anlam değişmesine uğradığını tespit etmektir.

Çalışmamızda kullandığımız yöntem dil bilimin artzamanlılık yöntemidir. Art zamanlı yöntem, dillerin ilk ortaya çıktığı andan, günümüzdeki biçimine kadar geçen sürede, dilin tüm değişimlerini incelemeye verilen isimdir. Bu çalışmada ise, Kıpçak Türkçesi ile Başkurt Türkçesinin sözcüklerindeki kelimeler art zamanlı inceleme yöntemi ile ele alınmış ve anlam değişimleri sınıflandırılmış, örneklendirilmiştir. Anlam değişimleri, kelimelerin sözlüklerdeki anlamlarına göre değerlendirilmiştir. Kelimelerin köken bilgisine yer verilmemiştir.

2. Kıpçak Türkçesine kadar Türkçenin tarihi devirleri

Türkçenin en eski belgeleri 8. yüzyılda yazılan Orhun ve Yenisey yazıtlarıdır. Ancak bu metinler Türk dilinin ilk örnekleri değildir. Orhun ve Yenisey yazıtlarındaki dil yeni oluşmuş bir dil değil, işlenmiş, mecaz anlam yükü olan bir yazı dili olarak karşımıza çıkmaktadır (Ergin, 2008: 13). Kitabelerde anlatılan olaylar sade, açık, samimi ve abartısız bir üslupla anlatılmaktadır. Sıklıkla kullanılan atasözleri, deyimler ve kalıplaşmış birleşik eylemler dilin anlatım gücünü ve zenginliğini göstermektedir (Akar, 2017: 93-94). Taşa yazıldıkları için kısa anlatımlara yönelen, ama pek çok söz sanatına yer veren bu dil, somut ve soyut kavramlarıyla zenginliğini belli eder.

Uygurların 742 yılındaki isyanıyla Köktürk devleti yıkılır.(Ercilasun, 2010: 216). Doğu Türkistan’daki tarım havzasına yerleşen Uygurlar Maniheizm, Budizm ve Hristiyanlık dinleri ile tanışır ve bu dinleri benimserler. Pek azı Soğd alfabesi, büyük bir kısmı Soğd yazısından esinlenerek geliştirmiş olan Uygur alfabesi, küçük bir kısmı ise Mani alfabesiyle yazılmış Uygurca metinleri Türk diline kazandırmışlardır (Tekin, 2014: 25). Din ve kültür değişikliği sonucunda Uygurlar, Çin, Hint ve Sanskrit dillerinden bu dinle ilgili pek çok eseri Türkçeye tercüme etmiş ve bu yoğun tercüme faaliyetleri sonucunda Türkçenin

yapısal özellikleri gelişmiş, daha önce sınırlı kelimelerde görülen birçok morfolojik öge, yazıya geçirilerek kullanım alanı yaygınlaşmış ve dilin söz dağarcığı genişletilmiştir (Akar, 2017: 117).

Orta Türkçenin başlangıç dönemi ve aynı zamanda Eski Türkçenin yapısal özellikleri üzerinde temellenen Karahanlı Türkçesi, Karahanlı devletinin yazı diliydi (Özyetgin, 2006: 7). Ses, yapı, söz varlığı ve söz dizimi olarak Uygurcanın devamıdır. Bu dönemde Uygur alfabesinin yanında Arap alfabesi de kullanılmıştır (Akar, 2017: 88). Türkçe, bu dönemde ölçünlü dil haline getirilirken bir yandan da Arap ve Fars dilleri ile etkileşime girmiş ve bu dillerin kavram alanlarıyla bir söz varlığı birikimi oluşturmuştur. Eski Türkçenin yapısal özellikleri üzerinde temellenen Karahanlı Türkçesinden sonra Türk yazı dilleri farklı kollarda dallanmaya başlamıştır (Özyetgin, 2006: 7).

Harezm Türkçesi, Türk dilinin doğu kolunu oluşturan Karahanlı Türkçesi temelinde, Oğuz Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinin kaynaşmasından meydana gelmiş Türkçenin adıdır (Ata, 2002: 12). Harezm Türkçesi, Karahanlı Türkçesi yazı geleneğine bağlı kalmıştır. Ancak farklı boylara mensup nüfus yapısından dolayı dil karma bir özellik kazanmış, Kıpçak-Oğuz-Karluk lehçe ve ağızlarından ses ve yapı özelliklerini bünyesine katarak kendine özgü yeni bir yazı dili kimliği kazanmıştır (Akar, 2017: 176).

Müslüman yazarlar tarafından “Kıpçak” olarak adlandırılan, Avrupalı yazarlar tarafından ise genellikle “Kuman” adı ile anılan kavimler birliği aslında sonradan birleşen iki ayrı Türk kavmidir (Toparlı ve Vural, 2004: 1). Kıpçaklar sadece Avrasya bozkırlarında boy göstermemiş, Mısır-Suriye bölgesinde Kıpçaklar tarafından Memlûk-Kıpçak devleti kurulmuştur. 300 yıl bu bölgede hâkimiyet süren Kıpçaklar, Kıpçak Türkçesine ait zengin dil malzemesi bırakmışlardır (Özyetgin, 2006: 11).

Kıpçaklar, Karadeniz’in kuzeyi boyunca uzanan Deşti Kıpçak bölgesinde yalnızca Codex Cumanicus’u ve Ermeni Kıpçaklarına ait eserleri bırakmışlardır. Mısır’da Memlûklular (Kölemen) olarak bilinen Kıpçak-Türk devletinin kurulmasından sonra Türkler, Mısır ve Suriye bölgesinde etkili hale gelmiş ve Türkçe burada önemini arttırmıştır (Akar, 2017: 229-231). Arap dilcilerin Türk dilinin öğrenilmesini gerekli görmesi, Kıpçak yöneticilerin Kıpçak Türkçesiyle eserler yazılması konusundaki hassasiyetleri bu önemin artmasında etkili olmuştur (Güner, 2013: 32).

3. Başkurtlar ve Başkurt Türkçesi

Etnografya, dil ve toponomi bilgilerine göre, Başkurt halkı kültüründe Fin-Ugur, Hind-İran, Türk halkları kültürlerinden izler bulunmaktadır. Moğolların 13. ve 14. yüzyıllarda Orta Asya, Deşti Kıpçak ve Doğu Avrupa’ya olan akınları Başkurtların dil ve kültürünün oluşmasına etki etmiştir (Yusupov, 2008: 92). Başkurtlar günümüzde Ural dağlarının kuzey ve doğusu ile İdil havzasının kuzeyinde yaşarlar. Yaşadıkları bölgeye *Başkurdistan* adı verilir. Başkenti Ufa’dır (Saray, 2016: 130).

Türk lehçeleri arasında Kıpçak grubunda, coğrafi olarak Kuzey Türkçesi içinde yer alan Başkurt Türkçesi, ses yapısı, tarihi ve gramerlik ses olayları bakımından kendisine has özellikleriyle dikkat çekmektedir (Öztekten, 2008: 84). Başkurt Türkçesi 1920’lerden sonra yazı dili olmuştur. Bundan önce Başkurtlar tarafından meydana getirilen edebî eserlerde Tatar Türkçesini, daha önceleri ise Çağatay Türkçesini kullanmışlardır (Benzing, 1995: 127).

Tatar Türkçesi ile çok yakın bir şekil bilgisine sahip olan Başkurt Türkçesi, ses değişimleri, ünlülerin ileri derecede dudak uyumu ve ünsüzlerin benzeşmesi yönünden Tatar Türkçesinden farklılaşır (Öner, 2011: 351). Bu farklılıklar Başkurt Türkçesini, Tatar Türkçesinden ayıran ve Kazak Türkçesine

yaklaştıran ünsüzlerle ilgili ses olaylarıdır. Bu yönüyle Başkurtça, Tatar ve Kazak lehçelerinin arasında bir köprü gibidir.

Genel Türk diline ait söz varlığı Başkurt Türkçesinin de temelini oluşturur. Eski yazıtlardan kısıtlı bir şekilde takip edebildiğimiz Kıpçak Türkçesi söz varlığı, bugün doğal bir dil olan Başkurt Türkçesinin içinde bütün boyutlarıyla yaşamaya devam etmektedir.

4. Anlam bilimi

Anlam bilimi (semantik) kısaca dilde anlam boyutunu inceleyen bir dil bilimi dalı olarak tanımlanabilir (İmer vd., 2013: 29). Semantik terimini ilk olarak Michel Breal 1897’de yayınladığı “semantik” adlı eserinde kullanmıştır.

Anlam bilimi, dil ile dünya arasındaki ilişkiyi sağlar. Anlam, göstergenin iki bileşeni olan gösteren (ses imgesi) ile onun dünyada gönderme yaptığı şey, insan, olaylar ve bunların nitelikleri arasındaki ilişkiden meydana gelmektedir. Bu göstergeler aracılığı ile insanların nasıl iletişim kurduklarını araştırmak ve incelemek, anlam biliminin en temel işlevidir (Kılıç, 2009: 18).

Aslında anlam, açıklanması oldukça güç, her zaman belirsiz özellikler içeren, soyut, somut bir sisteme indirgenemeyen bir olgudur. Ayrıca kullanıldıkları bağlama, toplumdan topluma, kişiden kişiye dahi değişebilmektedir. Dili kullanan kişi, kendisinin arzuladığı, gönderme yapmasını istediği dünyanın bir bölümüne sembolik olarak bağlıdır (Kılıç, 2009: 14). Bu durum anlamın açıklanmasını zorlaştırdığı gibi anlam biliminin de açıklanmasını ve tasnif edilmesini zorlaştırmış; günümüzde de devam eden anlam tartışmalarına yol açmıştır.

20. yüzyılda F. de Saussure’ün dil biliminde dizge anlayışını ortaya çıkarmasıyla birlikte dil biliminde eş zamanlılık ve art zamanlılık ayrımı oluşmuş ve dil çalışmaları bu iki yöntem esas olarak oluşturulmaya başlanmıştır. Anlam biliminin bir bilim dalı haline gelmesiyle birlikte F. de Saussure’ün ortaya çıkardığı bu yöntem anlam biliminin gelişmesini de etkilemiştir (Arslan-Erol, 2014: 18). F. de Saussure, art zamanlı dil bilimi yönteminin kıymetini vurguladığı halde eş zamanlı yaklaşım taraftarıdır (Demirci, 2014: 52). Bizim de çalışmamızda esas olarak aldığımız art zamanlı yöntem, zaman içinde iç ve dış nedenlerle dilde meydana gelen anlam ve ses değişimlerini incelememize olanak sağlar.

5. Anlam değişimleri

Anlam değişimleri uzun bir zaman içinde oluşur. Bir toplumun yapısında ve yaşayışında kısa bir süre içinde oluşan değişimler, devrimler, göçler ve savaşlar dilde de etkisini gösterir. Bu durum değişimlerin oluşması için geçen süreyi kısaltabilir. Anlam değişimleri uzun bir sürede oluştuklarından dolayı eski anlamlar hemen unutulmaz; dilin lehçe ve ağızlarında yaşamaya devam eder (Aksan, 1978: 147).

Doğan Aksan, (1978: 118) “Anlambilimi ve Türk Anlambilimi” adlı eserinde anlam değişmesini şu şekilde açıklamaktadır : “*Anlam değişmesi, bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da hiç ilgisi bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesidir.*”

Dünya hızla değiştikçe dil de değişime ve gelişime uğrar. Yeni icat edilen maddeleri, eşyaları, yeni kavramları ve çeşitli durumları adlandırma ihtiyacı dili harekete geçirir. Dil, bazen bunu diğer dillerden ödünçleme yolu ile karşılarken, genellikle kendi iç dinamikleriyle bu sorunu çözer. Dilin tarihsel

sürecinde meydana gelen bu değişiklikler kelimenin esas olan ilk anlamıyla en son kazandığı anlam arasında kimi zaman bağ kurulamaz hale gelir (Demirci, 2014: 199).

Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından itibaren anlatım olanaklarının zenginliği göze çarpar. Türkçe hem biçim özelliklerinden kaynaklanan türetme olanakları hem de kavramlar açısından zengindir (Aksan, 2015 III: 218). Daha sonraki dönemlerde coğrafya, din, sosyal yapıdaki değişiklikler vb. sonucu Türk diline birçok alıntı söz girmesiyle mevcut kelimeler unutulmuş ya da kavram alanı değişime uğramıştır. Bu durum bize Türkçedeki anlam değişmesi kavramının ilk yazılı kaynaklardan itibaren başladığını ve devam ettiğini göstermektedir. Eski Türklerin göçebe yaşam tarzı ve diğer topluluklarla ilişkisi bu değişimi sürekli kılmıştır.

Anlam değişmesinin, dış ve iç olmak üzere iki nedeni vardır. Sözü kullanış sahasının değişmesi, kelime anlamının toplumdaki iletişim ve üretim yönteminin gelişmesine bağlı değişmesi, bir nesne ya da aracın başka bir nesne ve araçla nöbetleşerek yer değiştirmesi ve toplumun gelişmesi sonucunda yeni öğrenilen nesne ve durumları adlandırırken söz anlamının değişmesi dış nedenlere bağlı değişimlerdir (Ahanov, 2013: 104). Dil içi değişiklikler ise üçe ayrılır. Bunlar; kelime bağıntısının veya adın yer değiştirmesi, gönderge bağıntısının ya da anlamın yer değiştirmesi ve kelime ile konuşan bireyler arasındaki kişisel bağıntının yer değiştirmesidir (Arslan-Erol, 2014: 66).

a. Anlam daralması

Anlam daralması “Anlamlı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması; genel anlamdan dar bir anlama geçerek değişmesi” olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 2002: 20). Anlam daralması olayında kelimenin anlam alanında bir kayıp olmaz ancak eski anlam alanının bir kısmını kaybeder. Kelimenin daha dar bir anlam çerçevesine büründüğü görülecektir (Karaağaç, 2013: 146). Anlam daralmasına uğramış kelimeler daha çok varlığı gösterirken bugün sayıca az varlığı gösterir duruma gelirler. Çağrışım yaptırdığı anlam alanı kısıtlanır. Anlam daralmaları dilin lehçeleri arasında daha çok görülen bir olaydır (Demirci, 2014: 205). Aşağıda, Kıpçak Türkçesindeki bazı kelimelerin Başkurt Türkçesinde anlam daralmasına uğradığı örnekler bulunmaktadır.

Kıp. *çağ, çak* “Çağ, zaman” Baş. *sak* “(Ömür için) dönem, çağ, vakit”; Kıp. *ebe* “Anne, nine, ebe” Baş. *ebiy* “Nine, yaşlı kadın”; Kıp. *katı, katıç* “Katı, sert, sağlam” Baş. *katı* “Herhangi bir şeyin kuruyup sertleşmiş kabuğu ya da yüzeyi”; Kıp. *tint-* “Araştırmak, incelemek” Baş. *tintiv* “Bir kimsenin üzerini aramak, birinin evini aramak, arama yapmak”.

b. Özelleşme

“Anlamlı bir göstergenin zamanla eskiden anlattığı kavramların hepsini değil de yalnız bir bölümünü ifade etmesidir.” (Vardar: 2002: 157) şeklinde tanımlanan özelleşme anlam daralmasının alt başlığıdır. Özelleşmenin oluşması için belli bir çevreden bireylerin sıklıkla kullandıkları, ortak çalışmalarında önemli yeri olan nesnelere ilgili olarak kısaltmalara ve eksiltmelere başvurularındır (Arslan-Erol, 2004: 72). Özelleşmeyi oluşturan durumlardan bir diğeri de milletler arasında sosyal, siyasi ve kültürel etkileşimler sonucunda kelime alışverişinde bulunulmasıdır. Bunun sonucunda çoğu zaman verici dilde geniş bir anlam alanına sahip olan kelimenin alıcı dilde daraldığı hatta özelleştiği görülmektedir (Atmaca, 2012: 132).

Kıp. *aşlan-* “Eklenmek, ulanmak” Baş. *aşlanıw* “Ağaç aşlamak”; Kıp. *ķabak* “Kapak” Baş. *ķabak* “Göz kapağı”; Kıp. *kızıl* “Kızıl, kırmızı” Baş. *kızıl* “Kızıl Ordu taraftarı”; Kıp. *kök* “Mavi” Baş. *kük* “Vücutta moraran yer”; Kıp. *sorıl-*, *sorul-* “Sorulmak, soru sorulmak” Baş. *horalıw* “Kız istemek”.

c. Anlam genişlemesi

Anlam genişlemesi, Doğan Aksan (2016: 114) tarafından “*Bir gösterge, başlangıçta bir nesnenin, bir varlığın, bir eylemin bir bölümünü veya türünü anlatırken zamanla onların bütününe anlatır duruma gelmesi*” olarak tanımlanmıştır. Anlam değişimleri gerçekleşeceği yer ve zamanlarda yeni ve değişebilen bilgilere yeni adlar buluncaya dek, bazı kelimeler, birden fazla anlam taşımak durumunda kalır. Böylece kelimenin kavram alanı genişler ve anlam genişlemesine uğrar. Her dilde görülen anlam genişlemesi olayı özellikle organ ve vücut adlarının doğaya, doğadaki nesnelere de insana aktarılmasıyla oluşur (Arslan-Erol, 2014: 73). Dillerde en fazla görülen anlam değişimlerinden biridir. Anlam daralmasına göre tam ters bir istikamettir. Özel bir anlamı karşılayan kelime zaman içinde kendi türünün yerini alır (Demirci, 2014: 206). Anlam genişlemesi başlığı altında *genelleşme*, *mecazlaşma*, *komşuluk*, *eksiltme*, *tabu ve örtmece*, *argo* alt başlıkları bulunmaktadır.

Kıp. *cihāz* “Çeyiz” Baş. *yıhaz* “Eşyalar, ev içindeki her türlü eşya”; Kıp. *çetlevük* “Fındık, fıstık Baş. *setlevik* “Palamut; herhangi bir ağacın kozalağı”; Kıp. *ikinçi*, *ekinçi* “İkinci” Baş. *ikñsi* “Başka diğer; gelecekteki”; Kıp. *kılçık* “Buğday başağının üzerindeki ufak ve uzun dikenler” Baş. *kılsık* “Ekin başaklarındaki ince kıllar”; Kıp. *yani*, *yengi*, *yeñi* “Yeni” Baş. *yañı* “Yeni, kullanılmamış, henüz çıkmış; bu yılın ürünü”.

d. Genelleşme

Genelleşme “*Anımlı bir birimin içeriğinin daha kapsamlı duruma gelmesidir.*” şeklinde tanımlanmaktadır (Vardar, 2002: 101). Dilin sözlüğünden seçilen bazı kelimeler, anlamlarından arındırıldıktan sonra, dili kullananların içinde küçük bir grup tarafından yaratılmış ilgilerle çeşitli kişilere ve varlıklara ad olarak verilir. Kişi ya da varlıkların özel adları, işaret ettikleri kişi ve varlıkların herhangi bir özelliğinin dili kullanan herkese ulaşmasıyla, yeniden dilin anlam örgüsüne ve sözlüklerine girerler. Bu şekilde kelimeler genelleşir (Karaağaç, 2013: 440).

Kıp. *alaçuk* “Çörden çöpten yapılan küçük adı çadır, kulübe, baraka, evcik” Baş. *alasıķ* “Gecekondu, barmak”; Kıp. *derviş* “Fakir ve yoksul, Allah için alçakgönüllülük eden” Baş. *derviş* “Derviş”; Kıp. *küleç* “Çok gülen kimse” Baş. *köles* “Güleç, güler yüzlü”; Kıp. *otluk* “Çakmak” Baş. *utlık* “Semaverin altındaki köz konulan kısım”; Kıp. *tumar* “Çomak otu” Baş. *tumar* “Sazlıklarda üzeri otlak kaplı çıkıntı yer.”

e. Mecazlaşma

Mecazlaşma, anlam genişlemesinin alt kategorilerden biridir. İnsanlar çevresini anlamlandırıp dilinde adlandırarak, bazı kelimeleri benzerlik gibi ölçütlerle değerlendirerek ve yeni anlam karşılıkları ekleyerek yan anlamlar oluşturur. Böylece mecaz anlam ortaya çıkar. Mecaz anlam, kelimelerin gerçek anlamından tamamen uzaklaşıp yeni kazandığı anlamdır. Bir dilin söz varlığı açısından olgunluk derecesini belirleme ölçütlerinden biri mecaz anlam yüküdür. Mecazlaşma, somut anlamlı bir kelimenin gerçek anlamıyla ilgisinin kesilmesi ve soyutlaşmasıyla ortaya çıkar. Soyutlaşma olarak adlandırılan bu tür kelimeler, aslında bir tür mecazlaşmaya uğramış kelimelerdir. Ortak insan algıları göz önüne alınırsa coğrafya ve kültür farkı gözetmeksizin birtakım kavramlara yüklenen anlamlar birbirine benzemektedir (Özşahin, 2017: 709-711).

Kıp. *bayğuş*, *baykuş* “Baykuş” Baş. *baygoş* “baykuş; tembel kişi”; Kıp. *cerāhat* “İrin, yara” Baş. *yerehet* “Gönül acısı”; Kıp. *hava*, *hevā* “Hava” Baş. *hava* “Caka, hava, kibir duygusu”; Kıp. *tişli* “Dişli” Baş. *tişli* “Sözü keskin olan, dili iğneli olan”; Kıp. *yan-* “Yanmak”, Baş. *yamw* “Sevmek”.

f. Komşuluk

Kelimenin kapsamını genişleterek veya daraltarak, bütün-parça, cins-tür, tekil-çoğul ilişkisi içinde bulunduğu bir başka kelime yerine kullanma “komşuluk” olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 2002: 128). Komşuluk ilişkileri varlıklar arasındaki neden-sonuç, parçalık-bütünlük, iş-araç, eşlik-zıtlık, üretim-tüketim, zaman-mekân vb. türden ortak özelliklerin birbirini çağrıştırmalarıyla oluşur. Aralarında komşuluk ilişkisi olan kelimeler birbirlerinin anlam alanları kapsarlar (Karaağaç, 2017: 363). Kelimelerin benzerlik ilişkisi yoluyla anlam kazanmalarından ziyade komşuluk yoluyla yan anlam kazanmaları daha yaygındır. Yan anlam, gerçek anlam ile mecaz anlam arasındadır. Yan anlamda kelimenin ilk anlamı, mecaz anlamdaki gibi tamamen kaybolmamıştır (Demirci: 2014, 200).

Kıp. *arfa*, *arpa* “Arpa” Baş. *arpa* “Kirpik dibinde çıkan iltihaplı şişlik, arpacık”; Kıp. *kıskaç*, *kışğaç* “Yengeç” Baş. *kışkıs* “Kıskaç, kısıp tutan her türlü alet, maşa, pens”; Kıp. *taban* “Taban, ayak tabanı, topuk” Baş. *taban* “Ayakkabı tabanı, kızak ya da başka araçların yerle temas eden kısmı” Kıp. *tirse*, *dirsek* “Dirsek” Baş. *tirhek* “Dirsek, kızığın iki yanına çakılan direk” Kıp. *yañak* “Yanak” Baş. *yañak* “Yanak, kapı pervazlarının yanları”.

g. Eksiltme

Eksiltme, Berke Vardar (2002: 92) tarafından, “*Olağan koşullardaki biçimine oranla kimi öğeleri eksik olan, ama anlamayı aksatmayan dizim*” olarak açıklanmaktadır. Eksiltme anlam olayı ile kelime grubundaki öğelerden bazılarının atılması anlaşılabilirliği engellemez. Bu anlam olayı sonucunda oluşan biçimler bağlam ya da dil bilgisi açısından kolay bir şekilde kavranabileceği için eksik olan taraf herhangi bir zorluk yaşanmadan anlaşılabilir (İmer vd., 2013: 117). Kelimenin anlam alanı ve bağlamı konuşucu ve dinleyici arasındaki iletişim kopukluğunu önler.

Kıp. *kıyan*, *ko*yan “Tavşan” Baş. *kıyan* “Tavşan, tavşan derisinden dikilmiş”; Kıp. *sīm* “Gümüş” Baş. *sim* “Gümüş para”; Kıp. *sövünç* “Sevinç” Baş. *höyönös* “Sevinilecek haber”; Kıp. *üçünçi*, *üçüncü*, *üşinşi* “Üçüncü” Baş. *ösönsö* “Niteliği düşük olan; yemekten sonra verilen içecek (çay, kahve, kakao, komposto gibi); Kıp. *yaşullık*, *yeşillik* “Yeşillik” Baş. *yeşillik* “Yeşil renk, yeşil bitki”.

h. Tabu ve örtmece

Tabu, yasaklarla ortaya çıkar ve insanlığın yazılmamış en eski yasasıdır. Bu yasakların çiğnenmesi sonucunda çıkan yasak türünü, yasağın ihlal edilmesiyle ortaya çıkan kutsallığı ya da kirliliği anlatır (Güngör, 2006: 69). Örtmece, söylerken utarılan veya korkulan bir durumu uygunsuz ya da sert ifadelerin yerine daha zararsız ve uygun kelimelerle ifade etmektir (Demirci, 2008: 21). Tabu, örtmeceyi doğurur. Tabu sadece bazı insanlara, hayvanlara ve nesnelere değil, onların isimlerine de yasak koyabilir. Tabu olan kelimeleri, yani örtmece kelimeleri doğuran nedenler dille iletişimi sağlayan toplulukta, yani insanlardadır. Tabu ve örtmeceler, insanların topluluktaki sosyal, medeni ve doğayla ilgili kalıplaşmış inançlarının, geleneklerinin ve kurallarının dilde yer alan görünüşleridir (Arslan-Erol, 2002: 37). Örtmece kelimeler, zaman geçtikçe kelimenin kötü anlamını üstlenirler. İnsanlar bu durumda yeni bir örtmeceye ihtiyaç duyarlar. Örtmeceler, bundan dolayı sürekli değişim ve gelişim içindedir.

Kıp. *kut* “Bereket, saadet” Baş. *kot* “Korkmuş kimseyi iyileştirmek için kurşundan yapılarak boyna asılan şey”; Kıp. *uçuk* “Sara hastalığı” Baş. *osok* “İnanca göre, hastalık ya da fenalıktan kurtulmak için bir bez bebek veya başka şeyler yaparak “Osok isen, uçup git, dağdan geliyorsan dağa git, taştan geliyorsan taşta git, nerden geliyorsan oraya git, bu biçarede ne işin var, yer altında evin var” diyerek dışarıda bir yere fırlatırlar; kim bu bebek ya da nesneyi bulursa kötülük veya hastalık o kişiye geçer.”

i. Argo

Anlam genişlemesinin son başlığı olan argo, ortaklaşa kullanılan ölçünlü dilin dışında kalan her türlü dil kullanımınıdır (Karaağaç, 2013: 173). Argo, *farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vermek, bazı kelimelerde değişiklik yapmak, dilin lehçelerinden, eskimiş unsurlarından ve yabancı kökenli kelimelerden ve bunların farklı şekillerinden de yararlanmak suretiyle oluşturdukları herkesçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan, gereğinde mecazlı ve kinayeli anlamlara da yer veren özel dil veya söz dağarcığıdır* (Arslan, 2015: 196). Zamanla küçük bir gruba özel olan bu dil kullanımının anlam alanı genişler ve tüm dil konuşucuları için anlamlı ifadeler dönüşür. Argo, bir gruba ya da bir mesleğe ait özel bir dildir ve temeli gizlidir. Küçük bir grup tarafından kullanılan bu özel dilin zamanla kullanım alanı genişler ve tüm dil konuşucuları için bir anlam ifade eder.

Kıp. *küçük* “Kuyruğu kesik köpek, enik” Baş. *kösök* “Ergen olmayan çocuk”; Kıp. *oynaş* “Maşuka, cariye, oynaş” Baş. *uynaş* “Zina, nikahsız cinsel ilişki”; Kıp. *bürçe*, *bürşe* “Bit, pire” Baş. *börse* “Küçük boylu kişi için söylenir”; Kıp. *sathık* “Satılık” Baş. *hathık* “Namussuz, hain, satılmış” Kıp. *eşek*, *işek* “Eşek” Baş. *işek* “Akılsız kişi”

j. Başka anlama geçiş

Doğan Aksan (2015: 214) bu anlam değişimini “*Göstergenin eskisinden bambaşka, yeni bir kavramı yansıması*”; Günay Karaağaç (2013: 166) “*Sözlerin çeşitli anlam değiştirme yolları ile yeni ve değişik anlamlara kavuşması olayı*” olarak tanımlamaktadır. İlk anlamından kısmen ya da tamamen uzaklaşma anlam olayı dünyadaki hemen hemen bütün dillerde görülen anlam olayıdır. Bu anlam değişimi göstergelerin zamanla yeni kavramları anlatması, göstergelerin insanlarda uyandırdıkları duygu değerleri, toplumdaki değişimler ve kullanılan araç gereçlerin değişmesiyle oluşur. Doğadan insana, insandan doğaya aktarım yoluyla oluşan göstergelerde de bu anlam değişimi olayı görülmektedir (Aksan: 2016: 89). Başka anlama geçiş anlam değişimi olayı *yakın anlama geçiş*, *uzak anlama geçiş* ve *zıt anlama geçiş* olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

k. Yakın anlama geçiş

Bu anlam değişimi göstergenin başlangıçtaki anlam alanından çok uzaklaşmadan oluşan anlam değişimi olayıdır. Gösterge, başlangıçtaki anlam alanının bir bölümünü kaybetmiş, ancak tamamı kaybetmemiştir. Bu anlam değişimi olayı deyim aktarması ve ad aktarması yoluyla sıkça oluşur.

Kıp. *böy*, *böyi* “Akrep” Baş. *böyö* “Tarantula”; Kıp. *bus* “Nefes, soluk” Baş. *boş* “Buğu, buhar, sis”; Kıp. *çağır* “Şarap” Baş. *sağır* “Votka, içki karıştırılmış boza”; Kıp. *kalaş* “Yufka, çörek” Baş. *kalas* “Kabarık beyaz ekmek”; Kıp. *küvegün* “Arı” Baş. *kügevün* “Büve, sığır sineği”.

I. Uzak anlama geçiş

Başka anlama geçiş anlam olayının ikinci alt başlığı uzak anlama geçiş anlam değişmesi olayıdır. Bu anlam olayında gösterge başlangıçtaki anlam alanından tamamen uzaklaşıp bambaşka bir kavramı anlatır duruma gelmektedir. Aşağıda tarihi Kıpçak Türkçesinden Başkurt Türkçesi söz varlığına uzak anlama geçiş anlam değişmesi olayı ile geçen kelime örnekleri gösterilmiştir.

Kıp. *erbe* “Dört yaşındaki tay” Baş. *erbe* “Tahıl kepeği”; Kıp. *ışık* “Işık, aydınlık, parlaklık” Baş. *ışık* “Sığınak, yağmur ve rüzgar almayan yer”; Kıp. *ızgar* “Hasis, pinti, kötü huylu” Baş. *ızgar* “Sert ve yakıcı soğuk, ayaz”; Kıp. *kalak* “Yüksek” Baş. *kalak* “Kaşık, çırpıcı”; Kıp. *yırğak* “Kanca, çengel” Baş. *yırğak* “Suyun açtığı derin yarık, çukur”.

m. Zıt Anlama geçiş

Göstergenin ilk anlamının tam aksi yönde bir anlama geçişidir. İnsanın her tür bilgisinin temel eksenlerinden biri, zıtlıktır. Anlamda zıtlık, anlamla birlikte ulaşılan bir bilgidir. Her bilgi, zıt bilgiyle doğar. Bu yüzden zıtlık kelimeler arasındaki en temel komşuluktur. Zıtlık, dilin ses, biçim, yapı ve anlam yapılarında görülebilir. Ses bilgisindeki zıtlık, anlam ayırıcı özelliktir. Biçim bilgisindeki zıtlık, kök-gövde, söz türleri biçimindedir. Anlam bilgisindeki zıtlık ise, olumluluk-olumsuzluk, soyutluk-somutluk biçimlerinde olabilir (Karaağaç, 2013: 364).

Kıp. *esenleş-* “Veda etmek, vedalaşmak” Baş. *isenleşiv* “Selamlaşmak, merhabalaşmak”; Kıp. *konaqla-* “Misafir etmek, ağırlamak” Baş. *kunaklav* “Misafir olmak”; Kıp. *öyüş-* “Savurmak” Baş. *öyüşöv* “Karşılıklı ya da birlikte toplamak, istiflemek, yığmak”; Kıp. *özgele-* “Benimsemek” Baş. *üzgelev* “Yadırgamak, farklı görmek”.

n. Anlam iyileşmesi

Bu anlam değişmesi türünü Doğan Aksan (2016: 91) “*Göstergenin eskiden taşıdığı anlamda bir iyileşmenin meydana gelmesi*” olarak tanımlar. İyileşme durumu aslında anlamda olmamaktadır. İnsanların, kelimenin karşıladığı yeni kavrama karşı bakışları bu durumu oluşturmaktadır (Kerimoğlu, 2017: 210). Türkçenin yazılı kaynaklarla takip edebildiğimiz dönemlerinden itibaren bu anlam olayı ile karşılaşıldığını görmekteyiz. Anlam iyileşmesi kavramı anlam biliminin tartışmalı başlıklarındandır. Çünkü iyilik kavramı görecelidir. Bir kavramın iyi olması bireyden bireye, toplumdan topluma değişim göstermektedir. Bu anlam değişmesine verilecek örnekler öznel yargılar içerdiği için bazı tartışmalara yol açmaktadır.

Kıp. *abru* “Ahmak” Baş. *abruy* “Halk nezdinde kazanılmış saygınlık, şöhret”; Kıp. *arman* “Azmış, iri yarı” Baş. *arman* “Büyük istek, umut”; Kıp. *buşak* “Hiddetli, çok öfkeli kimse” Baş. *buşak* “Yumaşak mizaçlı”; Kıp. *palās* “Paçavra” Baş. *balas* “Küçük halı, keçe kilim”.

o. Anlam kötüleşmesi

Eski çağlarda, totemistik inançlar ve alıntılarda sıklıkla görülen bir anlam değişmesi olayıdır. Günay Karaağaç (2013: 147) “*İyi anlamlı bir sözün zamanla kötü veya kötüye doğru giden bir anlam kazanması olayıdır*” şeklinde anlam kötüleşmesini tanımlamaktadır. Anlam kötüleşmesi kavramı da anlam biliminin tartışmalı başlıklarındandır. Çünkü kötülük kavramı da iyilik kavramı gibi görecelidir. Bir kavramın iyi veya kötü olduğu bireyden bireye hatta toplumdan topluma değişim göstermektedir.

Bu anlam değişmesine verilecek örnekler öznel yargılar içerdiği için bazı tartışmalara yol açmaktadır (Arslan-Erol, 2014: 85). Anlam kötüleşmesini anlam daralması olarak kabul etmek yerine olacaktır. Çünkü kötüleşme durumuna maruz kalan kelimeler geniş bir kavram alanından daha dar bir kavram alanına geçmektedir (Demirci, 2014: 205).

Kıp. *biliş* “Tamdık, bildik” Baş. *biliş* “Başkurt’un yakınlaşarak birlikte yaşadığı Rus dostu”; Kıp. *koma* “Kuma, kadının ortağı” Baş. *koma* “Cariye, odalık”; Kıp. *saray* “Saray, ev” Baş. *haray* “Odunluk, ambar, samanlık, hayvan barınağı”; Kıp. *yaman* “Yaman, yiğit” Baş. *yaman* “Kötü, fena, çirkin”.

Sonuç

Dil biliminin bütün dalları anlama hizmet etmektedir. Aslında anlam, açıklanması oldukça zor, her zaman belirsiz özellikler içeren soyut, somut bir sisteme indirgemeyen bir olgudur. İnsanların dili kullanırken asıl gayeleri anlaşmak ve anlaşılmaktır. Diller, tarihsel süreçte sürekli bir değişim ve gelişim içinde olmuştur. Bu çalışmamızın konusu olan anlam değişmeleri kısa sürede oluşmaz. Toplumdaki değişimleri insanlar hemen kabullenmezler. Toplumsal yapıdaki değişiklikler dilde hemen kendini göstermez. Türk dili de birçok coğrafyada, farklı ulusların dillerini etkilemiş ve etkilenmiştir. Yüzyıllar boyunca toplumsal gelişmelerle değişime uğramıştır. Bu çalışmada, Tarihi Kıpçak Türkçesi ve onun mirasçılarında biri olan Başkurt Türkçesi arasında kelime bağlamında anlam değişmelerini ortaya koymaya çalıştık.

Kıpçak Türkçesinden, Başkurt Türkçesine bizim tespit edebildiğimiz değişime uğramış toplam kelime sayısı 2516’dır. Bu çalışmamızda sınırlı sayıda anlam değişmeleri örnekleri verilmiştir. Araştırmamız neticesinde en fazla anlam değişmesi örneğine *Başka Anlam Geçiş* (1162) başlığı altında, *Uzak Anlama Geçiş* (592) anlam değişmesi başlığında meydana gelmiştir. Bunun sebebi ise Başkurtların 20. yüzyıla kadar sözlü edebiyatta ve konuşma dilinde Başkurt Türkçesini kullanmaları, yazı dilinde ise Tatar Türkçesini kullanmış olmalarıdır. Doğal olarak Başkurt Türkçesi 20. yüzyıla kadar Tatar Türkçesinin yazı geleneğinden ve kavram alanlarından etkilenmiştir. Devrimle birlikte yazı diline kavuşan Başkurtların, toplumsal yapısındaki değişiklikler dillerine de yansımıştır. *Yakın Anlama Geçiş* başlığı altında 515, *Zıt Anlama Geçiş* başlığı altında 55 anlam değişmesi örneği tespit edilebilmiştir.

Çalışmamızda anlam değişmeleri ve oranları aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Değişme Türü	Toplam Kelime	Anlam Değişmesine Uğramış Kelimelerin Oranı
ANLAM DARALMASI	115	225 % 9
Özelleşme	110	
ANLAM GENİŞLEMESİ	543	1080 % 43
Genelleşme	43	
Mecazlaşma	378	
Komşuluk	80	
Eksiltme	20	
Tabu ve Örtmece	5	
Argo	11	
BAŞKA ANLAMA GEÇİŞ		

Yakın Anlama Geçiş	515	1162	% 46
Uzak Anlam Geçiş	592		
Zıt Anlama Geçiş	55		
ANLAM İYİLEŞMESİ	12	% 1	
ANLAM KÖTÜLEŞMESİ	37	% 1	
Toplam: 2516	Anlam Değişmesine Uğramış Toplam Kelime Sayısı: 2516		

(Kıpçak Türkçesinden Başkurt Türkçesi Anlam Değişimleri - Tablo 1)

Kaynakça

- Ahanov, K. (2013). *Dil Bilimin Esasları* (2. Basım). Ceritoğlu Murat (Çeviri), TDK Yayınları, Ankara.
- Akar, A. (2017). *Türk Dili Tarihi* (12. Basım) Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Aksan, D. (1978). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)* (2. Basım). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (6. Baskı). TDK Yayınları, Ankara.
- Aksan, D. (2016). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Arslan, M. (2015). *Argo*. Türk Dili Dergisi, c. 109, S. 767-768 Kasım-Aralık, ss. 196-221, TDK Yayınları, Ankara.
- Arslan-Erol, H. (2002). *Tabu (Taboo) ve Kelimelerin Anlam Alanlarına Etkisi*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, c. 11, ss. 35-56. TDK Yayınları, Ankara.
- Arslan-Erol, H. (2014). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. TDK Yayınları, Ankara.
- Ata, A. (2002). *Harezm – Altın Ordu Türkçesi*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36, İstanbul.
- Atmaca, E. (2012). *Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Kadar Özelleşme Yoluyla Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler*. Turkish Studies, Vol. 7/2 Spring, ss. 129-143.
- Benzing, J. (1995). *Başkurt Türkçesi*. Argunşah, M. (Çev.), Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı 95, İstanbul.
- Demirci, K. (2008). *Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine*. Milli Folklor, Yıl 20, S. 77, ss. 21-34.
- Demirci, K. (2014). *Türkoloji İçin Dilbilim: Konular, Kavramlar, Teoriler*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2010). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları, Ankara, 9. baskı.
- Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Güngör, A. (2006). *Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcük Üzerine*. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 29, ss. 69-93.
- İmer, K. vd. (2013). *Dilbilim Sözlüğü* (2. Baskı). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam: Anlam Bilimi ve İletişim*. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2017). *Türkçe Üzerine Yazılar*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kerimoğlu, C. (2017). *Genel Dilbilime Giriş*. Pegem Akademi, Ankara.
- Kılıç, V. (2009). *Anlambilime Giriş Temel Kavramlar*. Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.
- Öner, M. (2011). *Türkçe Yazıları*. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara.

- Özşahin, M. (2017). *Türkçe ve Komşu Dillerde Ortak Bir Mecazlaşma Örneği*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 6/2, ss. 708-718.
- Öztekten, Ö. (2008). “Tatar – Başkurt Meselesi” ve Başkurtça. *Tarihten Bugüne Başkurtlar Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*. Özyetgin, A. M., vd. (Ed.), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Özyetgin, A. Melek (2006), *Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı*, Chinese Academy Of Social Science, Sino-Foreign Relationship Department Of Institute Of History, Beijing, China.
- Saray, M. (2016), *Başkurt*. TDV İslam Ansiklopedisi, c. 5, ss. 130 – 131.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (2014). *Türk Dilleri*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Toparlı, R. ve Vural H. (2004). *Kıpçak Türkçesi*. Dilek Matbaa & Ofset Tesisleri, Sivas.
- Toparlı, R., vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (2. Baskı). TDK Yayınları, Ankara.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Yusupov, R. (2008). *Altın Orda ve Başkurtlar (Tarihî – Antropolojik İnceleme)*. *Tarihten Bugüne Başkurtlar Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*, Özyetgin, A. M., vd. (Ed.), Ötüken Neşriyat, İstanbul.